

Tószegi Zsuzsanna

A szerzői jogok védelmét szolgáló digitális technológia

A digitális teljesítmények illegális felhasználását megakadályozni, vagy legalábbis megnehezíteni, illetőleg a jogsértéseket felderíteni hivatott digitális jogkezelési eljárások ismerete nem csak az információközvetítéssel hivatásszerűen foglalkozó szakemberek számára válik egyre fontosabbá; a mindennapi életben is egyre gyakrabban találkozunk a DRM-technológiával. Mit jelent ez az új fogalom? Hogyan kell, hogyan lehet és hogyan szabad a napi gyakorlatban kezelni a különböző technológiai eljárásokkal védett műveket? Cikkünkben ezekre és más hasonló kérdésekre igyekszünk érthetően, de mégis szakszerűen válaszolni.

Annak ellenére, hogy a szellemi teljesítményt – változó mértékben ugyan, de – régóta elismerik, a *szellemi tulajdon* fogalma meglepően későn alakult ki. A szellemi tulajdon két ága az *iparjogvédelem*, illetve a *szerzői jog*. A két nagy terület abban megegyezik, hogy mindkettő kizárólagos jogokat biztosít a szellemi alkotások létrehozói számára a műveik fölötti rendelkezést illetően. A monopoljogok egyik része a *személyhez fűződő*, másik része pedig – a csak bizonyos időhatáron belül élő – ún. *vagyoni jogokból* áll. A két terület abban viszont már eltér egymástól, hogy amíg az iparjogvédelem körébe eső szellemi alkotások (találmányok, védjegyek stb.) csak akkor kaphatnak védelmet, ha az *oltalmat* az erre kijelölt intézmény – egy szigorúan szabályozott eljárás lefolytatása után – bejegyzi, addig a szerzői jog az összes egyéni, eredeti alkotást védi, mégpedig annak létrejöttétől kezdve, és minden külön regisztrációs kötelezettség nélkül.

A szerzői jog a polgári jog egyik különösen érdekes területe. Különlegessége egyrészt *új keletű voltában*, másrészt a *tárgyát képező „tulajdon” elvontságában*, harmadrészt az *időhöz viszonyított relativitásában* rejlik.

A társadalmi fejlődés szoros kölcsönhatásban van az emberek, illetve az általuk termelt és birtokolt javakhoz fűződő viszonyokkal. Amíg az ősember még a létfenntartásához szükséges ennyivalót sem tudhatta magáénak egy hozzá képest testi fölényben lévő másik élőlényel szemben, addig a polgárosodás során kialakult a magántulajdon, és törvényi megerősítést nyert annak védelme.

A társadalom elfogadja és méltányolja, hogy a magántulajdon elidegeníthető, illetve örökölhető –

ily módon a hasznából a leszármazottak is részesülhetnek. Az erősen polgárosodott társadalmakban a magántulajdont egyenesen „szentségnek” tartják, amelynek a megsértése súlyos következményekkel jár.

A szellemi alkotómunka eredményeként nem anyagi termékek jönnek létre, azonban a szellemi javak előállítói is joggal tartanak igényt arra, hogy alkotói érdemeiket anyagi és erkölcsi elismerés övezzék.

A szellemi termékekhez fűződő tulajdonjogot ugyan csak néhány évszázaddal ezelőtt kezdték jogilag elismerni, de a szerzői jog története ennél régebbi időkre nyúlik vissza. Az ókorból is maradtak ránk olyan művek, amelyek alkotójának a nevét ismerjük, de először a reneszánsz kor individualizmusa teremtette meg azt a közeget, amelyben – *Jacob Burckhardt* művészettörténész szavaival: „teljes erejével *feltámad a szubjektív elem*, az ember szellemi egyéniség lesz és így ismer magára... Senki sem idegenkedik attól, hogy feltűnjék, hogy más legyen és másnak tessenék, mint a többi ember”.¹

A modern kori szerzői jog történetét az angol *Anna királynő* 1710-es törvényétől kezdve számítják. Ez volt az első rendelkezés, amely a *szerzőket* nyilvánította a művek *haszonélvezőinek*. Korábban is adtak ki a könyvnyomtatásra vonatkozó monopóliumokat, de nem a szerzőknek, hanem a kiadóknak.

A XIX. században már nyilvánvalóvá vált, hogy a szerzői jogokat csak nemzetközi együttműködéssel lehet hatékony védelemben részesíteni. 1886-ban a *Berni Unió Egyleményben*² rögzítették a szerzői jog alapjait: a védelem a mű keletkezésétől

fogva létrejön, és – a *védelmi időn belül* – a szerzőnek *kizárólagos joga* van a műve *felhasználásáról rendelkezni*.

Tekintsük át, mit jelent az előző mondatban foglalt feltételrendszer: *a mű felhasználására vonatkozó kizárólagos jog a védelmi időn belül*.

A szellemi alkotásoknak – mint mondtuk – valamilyen *formában létre kell jönniük* ahhoz, hogy a szerzői jog biztosította védelemben részesüljenek. A mű létrehozásának célja az esetek túlnyomó többségében a nagyközönséghez való eljuttatás, közvetítés, amely leggyakrabban közreműködők segítségével jön létre. Aki a műveknek az olvasóhoz, nézőhöz, hallgatóhoz való eljuttatásában részt vesz (a kiadó, az internetes tartalomszolgáltató stb.), *a mű felhasználójává* válik. Az pedig, hogy a mű *felhasználására* (kiadására, nyilvános előadására, kiállítására, átdolgozására stb.) engedélyt ad vagy sem, *a szerző kizárólagos rendelkezési jogát képezi*. Ez a jog azonban csak bizonyos ideig, *a védelmi időn belül* élvezhető; ennek letelével a mű az emberiség kulturális javait gyarapító *közkinccsé* válik. (A szellemi tulajdon ebben is jelentősen különbözik a magántulajdontól: egy ingatlan esetében pl. nincs olyan törvényi előírás, amelynek alapján az ingatlan a tulajdonos halála után 20, 50 vagy 70 évvel köztulajdonba kerülne; ezzel szemben az iparjogvédelmi oltalom alá helyezett, illetve a szerzői művek csak az adott műtípusra érvényes védelmi időn belül élveznek jogvédelmet.)

A szerzői jog már említett különleges tulajdonságai tehát:

- viszonylag új keletű, hiszen törvényi szabályozása alig néhány évszázados múltra tekinthet vissza;
- mind a szellemi tulajdon tárgya, mind a szerzői alkotás és a fölötte való rendelkezési jog elvont, sokak számára nehezen értelmezhető;
- az időhöz viszonyítva relatív, hiszen a művek felhasználásából származó anyagi előnyöket csak a törvényben meghatározott időtartamon belül lehet érvényesíteni; a védelmi idő lejártá után a szerzői művek közkinccsé válnak.

Mindehhez tegyük még hozzá, hogy a szerzői jog annak a korszaknak – a könyvnyomtatás korának – a jellegzetességeit tükrözi, amelyben kialakult (ezt az angol neve tükrözi leghívebben: „copyright” – a példányhoz, illetve a példányok készítéséhez fűződő jog).

Az elmúlt évtizedekig viszonylag egyszerűen lehetett a szerzői jogokat érvényre juttatni: a szerzők felhasználási szerződést kötöttek a kiadókkal, amelyek a megállapodásban rögzített feltételek szerint publikálták a műveket, majd a könyvpiaci szereplők közreműködésével eladták a vevőknek. A vásárlók nemcsak elolvashatták, hanem akár el is adhatták a birtokukba került „műpéldányokat”.

Magyarországon a XX. század utolsó harmadáig a szerzői jogi rendszer kedvezményezettjei csak természetes személyek lehettek. A jelenleg hatályos szerzői jogi törvény azokat az irodalmi, tudományos és művészeti alkotásokat védi, amelyeknek a szerző szellemi tevékenységéből fakadó egyéni, eredeti jellegük van. Egyszerűbben szólva: minden olyan egyéni, eredeti alkotás³ szerzői jogi védelemben részesül, amely egy vagy több szerző szellemi, művészi teljesítménye eredményeként jött létre. „A védelem nem függ mennyiségi, minőségi, esztétikai jellemzőktől vagy az alkotás színvonalára vonatkozó értékítéllettől.”⁴

Az általános jogérzék alapján ez a szabály méltányolható, mint ahogy könnyű elismerni azoknak az előadóművészeknek a jogait is, akik a művek nyilvános előadásában, a nyilvánosságához való közvetítésben játszanak fontos szerepet, vagyis a szerzői jogokhoz hasonló, ún. *szomszédos jogok* kedvezményezettjei közé tartoznak. Érzékelhetően nehezebb azonban elfogadtatni a szomszédos jogi kedvezményezettek között az újabban idekerült *hangfelvétel- és filmelőállításokat, a rádió- és a televízió-szervezeteket*, amelyek – az egyéni alkotókhoz hasonlóan – szintén kizárólagos jogokat gyakorolnak a vállalkozásuk keretében létrejött művek felhasználása fölött. Ugyancsak eltér a szerzői jog eredeti szellemiségétől a „*jelentős ráfordítással*” létrehozott adatbázisok előállításait megillető *sui generis* védelem – ez már végképp nem a mű egyéni, eredeti voltához, hanem egyenesen az *investíció nagyságához* köti a szerzői jogi védelmet.⁵

A későbbiekben látni fogjuk, hogy a tanulmány tárgyát képező digitális jogkezelő rendszerek kialakulása, szükségessége, illetve (sok esetben kedvezőtlen) fogadtatása mind a bevezetőben elemzett kérdésekre vezethető vissza.

A szerzői jogok érvényesítése elektronikus/digitális környezetben

Amióta szerzői műveket digitális eszközökkel lehet olvasni, nézni, hallgatni, azóta a szerzői jogvéde-

lem egészen új dimenziókba került. Az egyik oldalról a jogtulajdonosok úgy érzik, képtelenek gátat vetni az ellenőrizetlenül, sokszor hihetetlen számban megvalósuló illegális felhasználásoknak. (Hogy ez mit jelent, elég felidézni a szerzői jogi szabályok közül azt, hogy a jogtulajdonos engedélye nélkül nem szabad a művet – a másolást is ideértve – többszörözni.) Sűrűn látnak napvilágot az illegálisan másolt művek be nem fizetett jogdíjai alapján becsült, a nagy hanglemez- és filmgyártók milliárdos veszteségeiről szóló adatok.

A másik oldal, az internethasználók sok száz milliós tábora viszont az általa birtokolt infokommunikációs eszközöket úgy akarja használni, hogy az azokra letöltött kedvenc alkotásokból képezzen maga körül egy sajátos világot, amelyek időbeli és térbeli korlátozás nélkül szolgálják lelki komfortérzését. Ezért aztán a használók minden digitális formában fellelhető művet „szabad prédának” tekintenek, és bármelyik nekik tetsző műhöz korlátozás nélkül hozzá akarnak férni – „természetesen” engedély és jogdíjfizetés nélkül.

A digitális formátumról jól tudjuk, hogy a használók tömegeinek rendelkezésére álló, ma már hétköznapi számító eszközökkel az eredetivel gyakorlatilag azonos minőségű másolatokat lehet róluk készíteni – és az emberek élnek is ezzel a lehetőséggel. Annál is inkább élnek vele, mert egyre többen tudnak például arról, hogy *magáncélra* a művek sokaságáról lehet legálisan másolatot készíteni, hiszen az ún. üreskazetta-jogdíjjal⁶ (tulajdonképpen minden, digitális tárolásra alkalmas adatrögzítő eszköz árába beépített többletköltséggel) megfizetik a másolás jogdíját.

Régóta tudható, hogy a digitálisan hozzáférhető állományok szerzői jogvédelmére a hagyományos eszközök nem alkalmasak, ezért erre a célra informatikai megoldásokat kellett kifejleszteni.

A digitális jogkezelés fogalma

Azok az eszközök, amelyek lehetővé teszik, illetve szabályozzák a digitális tartalmakhoz való hozzáférést, a *digitális/elektronikus jogkezelés* (*Digital Rights Management = DRM, illetve Electronic Copyright Management System = ECMS*⁷) témakörébe tartoznak. Ahogy valamennyi új keletű technológiára, úgy a digitális jogkezelésre sincs egyetlen érvényes definíció, ezért nézzünk meg hármat a mértékadó nemzetközi szervezetek meghatározásai közül.⁸

Az *Amerikai Könyvtárak Szövetsége* (*The American Library Association = ALA*) a következőképpen fogalmaz: a DRM-technológia célja, hogy ellenőrizze a hozzáférést, nyomon kövesse és korlátozza a digitális művek felhasználását.

A felhasználók jogaiért és a szólásszabadságért küzdő alapítvány, az *Electronic Frontier Foundation* definíciója szerint: a digitális jogkezelő technológiák célja a jogtulajdonosok által birtokolt szellemi tulajdon felhasználására irányuló ellenőrzés fajtáinak és/vagy hatályának a növelése.

A World Wide Web működésének hatékonyabbá tételén munkálkodó *W3C konzorcium* azt veti föl, hogy a DRM sokkal inkább a szerzői jogok digitális kezeléséről, mintsem a digitális jogok menedzseléséről szól; majd a W3C által szervezett munkacsoport anyaga megállapítja, hogy a DRM mindazt a technológiát, eszközt és eljárást jelenti, amelyekkel a digitális tartalom kereskedelme során védik a szellemi tulajdont.

Egy hazai szakértői anyag alapján a következő magyarázatot adhatjuk meg: a különböző DRM-technológiák célja a szerzői jog által védett digitális tartalom meghatározása, azonosítása, és a törvény által előírt szabályok betartatása. A DRM a védett digitális tartalmak illegális terjesztése ellen kifejlesztett műszaki eljárások rendszere, amely

- *korlátozza, illetve megakadályozza a jogosulatlan hozzáférést* a jogvédelem alatt álló tartalmakhoz;
- lehetővé teszi a felhasználás *engedélyezését, a tartalomátvitelt* a jogosulttól a felhasználóig, és a felhasználási díj *elszámolását*.⁹

A fentiek alapján a legegyszerűbben talán a következőképpen lehet a Digital Rights Management fogalmát meghatározni: a DRM a digitális tartalmakhoz való hozzáférést lehetővé tevő, illetve szabályozó technikai, műszaki, hardver- és szoftvereszközök összefoglaló neve.

A digitális jogkezelő rendszerek célja és eszköztára

Anélkül, hogy belebonyolódnánk a technológiai részletekbe, tekintsük át röviden a digitális jogkezelésre szolgáló rendszerek céljait, módszereit és eszközeit. Mint mondtuk, a DRM-rendszerek két alapvető célja az *azonosítás* és a *jogérvényesítés*.

A szerzői jogok érvényesítéséhez feltétlenül szükség van egyrészt a szellemi alkotások és az alkotásokon fennálló jogok, másrészt az alkotók és a szerzői jogi jogosultak azonosítására, vagyis az alkotókra és azok szerzői jogaira vonatkozó adatok közlésére. A szerzői jogok érvényesítéséhez szükség van továbbá a felhasználásra vonatkozó szabályok megadására, valamint a felhasználás körülményeiről, illetve a felhasználás tényéről szóló adatokra.

A Digital Object Identifier (DOI)

Azt mindannyian tudjuk, hogy az URL-ek gyakori változása miatt az internetes hivatkozások nyomon követése mekkora gondot jelent. Egyetlen szolgáltató sem tud a dokumentumokban lévő hivatkozások karbantartására vállalkozni, annak ellenére, hogy a dokumentumok használhatóságát jelentősen csökkentik az idők során érvénytelenné váló hivatkozások.

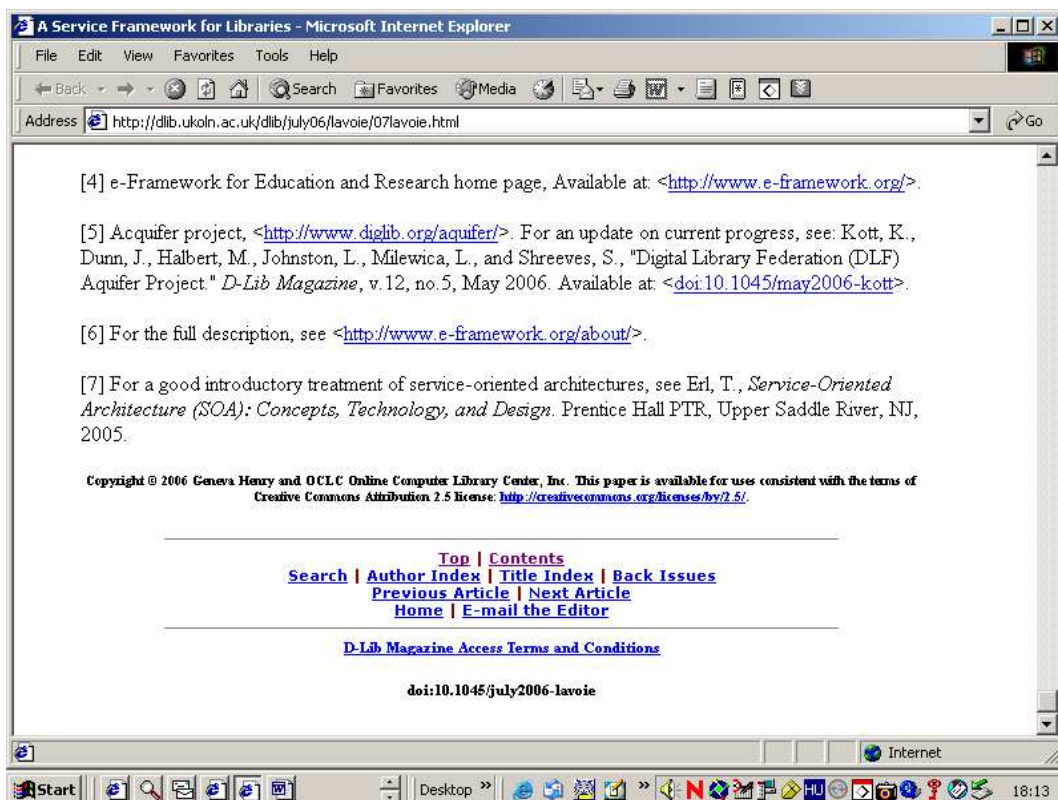
Az internetes világ számára nagy ígéret az egyes fájlokhoz, objektumokhoz rendelt digitális azonosító, a DOI, amelyet az internet „vonalkódjának” is neveznek. A DOI a régóta ismert és bevált ISBN, ISSN és a többi azonosító számhoz hasonlítható.

A digitális objektum – amely lehet szöveg-, kép-, hang-, videófájl stb. – a DOI-t akkor is „viszi magával”, ha máshová kerül az interneten; akár az eredeti szolgáltató strukturálja át a szervert, akár más szolgáltató gépre kerül a szóban forgó dokumentum (vagyis megváltozik az URL). Emellett további garanciát jelent, hogy a szolgáltatók közül mind többen szerződnek a DOI adminisztrátorával, és a szerződésben vállalják, hogy értesítést küldenek a DOI-val ellátott fájlok URL-jének megváltozásáról.¹⁰

Egyre több nagy tudományos kiadó tér át a DOI használatára; ha ezt ismerjük, akkor az interneten könnyen megtaláljuk a keresett művet (1. ábra). A DOI azonosítót érdemes a könyvtári katalógusrekordokba is felvenni (annak ellenére, hogy a MARC szabványban még nincs külön mező a DOI leírására).

A digitális vízjel

Jobb híján digitális vízjelnek nevezik azt az információhalmazt, melynek célja az adott kép-, film-, hang- vagy szövegfájl tulajdonjogának a bizonyítása.

1. ábra A D-LIB Magazine egyik cikkének DOI-ja

A digitális vízzel a letöltést nem lehet megakadályozni, de alkalmazásával *bizonyítható a tartalom származási helye és szerzői joga*. A digitális vízjel számos típusát kifejlesztették, de alapvetően két fajtája ismeretes: a *látható* és a *rejtett* (ez utóbbi az emberi érzékszervek számára láthatatlan/hallhatatlan), de lehetséges a kettő kombinációja is.

A digitális vízjel a szteganográfiai eljárások körébe tartozik. A módszer lényege, hogy a szerzői jogok bizonyítására szolgáló adatokat beleillesztik a megjelölni kívánt szerzői mű digitális állományába. A rejtett vízjelet csak megfelelő lejátszó készülékkel lehet érzékelni (de lejátszani is csak ezekkel lehet az így megjelölt műveket).

A látható vízjelek használata egyszerűbb és olcsóbb, de – mivel képeken alkalmazva szabad szemmel is látszanak – erősen rontják a színvonalas alkotások értékét. A látható vízjelek közül valamennyien találkoztunk már azzal a megoldással, amikor a szerző (a jogtulajdonos) nevét és a © jelet tüntetik fel a kép sarkában, vagy „bélyegzőt” tesznek a képre (2. ábra).

2. ábra Látható vízjel az IBM Digital Library projektjéből

(http://berghel.net/publications/dw_n/figure1.jpg)

A képeket, illetve a videofájlokat jelölő, rejtett vízjelek nem látszanak a képernyőn, audiofelvételek esetében pedig nem hallatszanak. A fejlettebb technológiát alkalmazó eljárások a felhasználáskor jelölik meg a fájlt. A *dinamikus vízjel* gyakran tartalmazza a felhasználó azonosítóját, a letöltés időpontját és egyéb adatokat (a későbbiekben még visszatérünk erre a kérdésre).

A digitális vízjelek fejlesztése több irányban is folyik: a tervek szerint például a moziba kerülő filmek hangsávjába egy – az emberi fül számára hallhatatlan – „audiovízjelet” rögzítenek, a DVD-lejátszókat pedig ellátják olyan érzékelővel, amely ezt a vízjelet figyeli. Ha a DVD-lejátszó észleli, hogy a vízjellel baj van (vagyis engedély nélküli másolat¹¹ van a lejátszóban), megszakítja a film lejátszását.

2006 tavaszán jelentették be, hogy az *Open Mobile Alliance (OMA)* olyan új mobil másolásvédelmi szabványt dolgozott ki, amely mobiltelefonokon, számítógépeken és szórakoztató elektronikai készülékeken egyaránt alkalmazható.¹² A fejlesztők szerint az új szabvány – amely az interneten használt HTTP protokollt is támogatja – jóval hatékonyabb az elődeinél, és még inkább meg tudja védeni az adott tartalmakat az illetéktelen másolástól.¹³

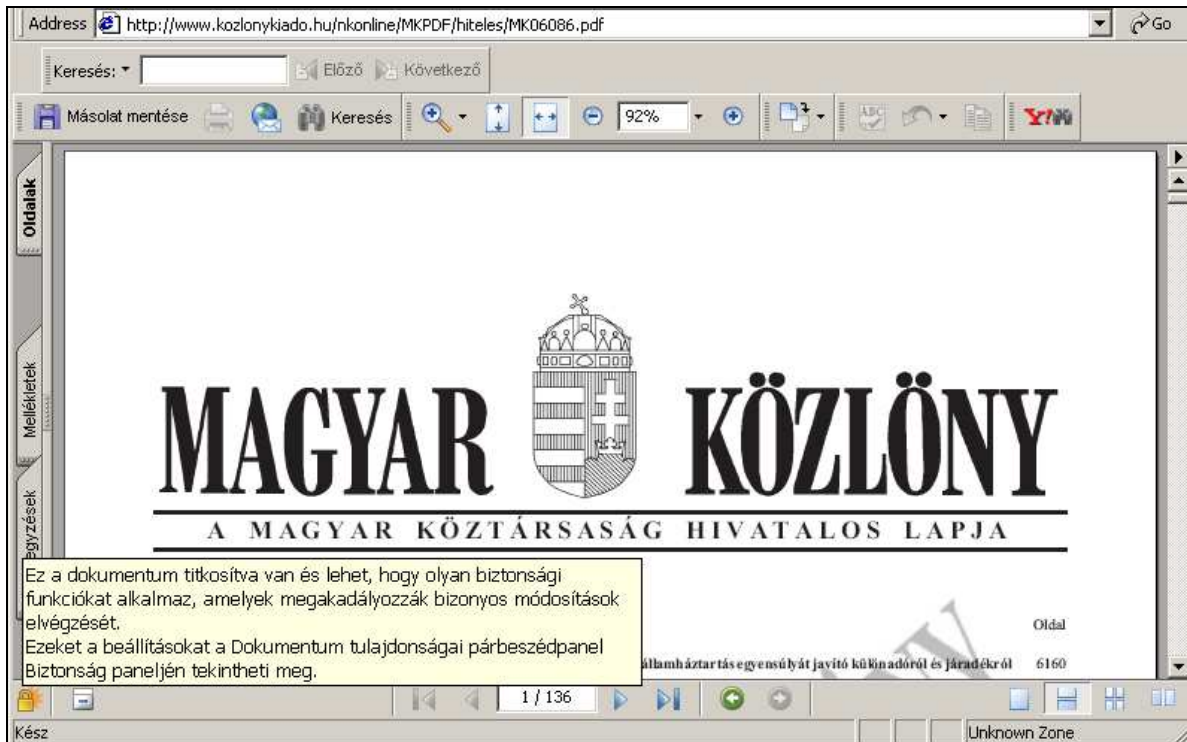
A vízjelet – ahogy a többi copyright jelölést – nem szabad eltávolítani; ez akkor is *jogsértést* jelent, ha a mű felhasználása egyébként lehetséges (pl. magáncélra történik).

Titkosítás, hitelesítés, digitális aláírás

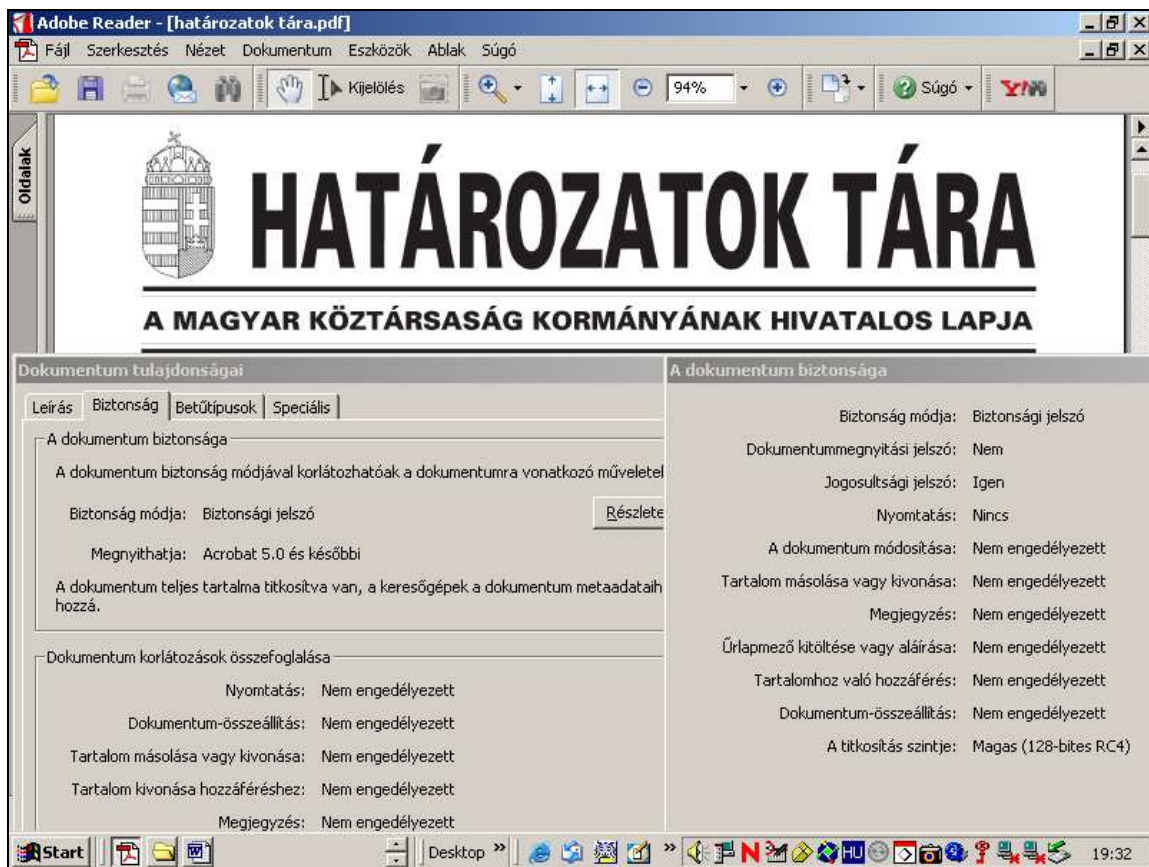
A digitális jogkezelés eszköztárának ismertetéséből nem hiányozhat a titkosítás, a hitelesítés és a digitális aláírás, de fontos tudnunk, hogy ezek az eljárások nemcsak a digitális jogkezelés során, hanem az online kereskedelemtől az elektronikus kormányzatig számos területen használatosak. Mindhárom eljárást a digitális tartalomátvitelnél alkalmazzák (3., 4. ábra).

A digitális tartalmat a jogosulatlan felhasználások ellen védő *titkosítás* kettős célja:

- a digitális objektum csakis a tartalom felhasználására jogosult személyekhez jusson el,
- az átvitel során a tartalmat ne lehessen észrevétlenül megváltoztatni.

3. ábra A titkosításra vonatkozó figyelmeztetés

4. ábra A biztonságra és a titkosításra vonatkozó információk megjelenítése

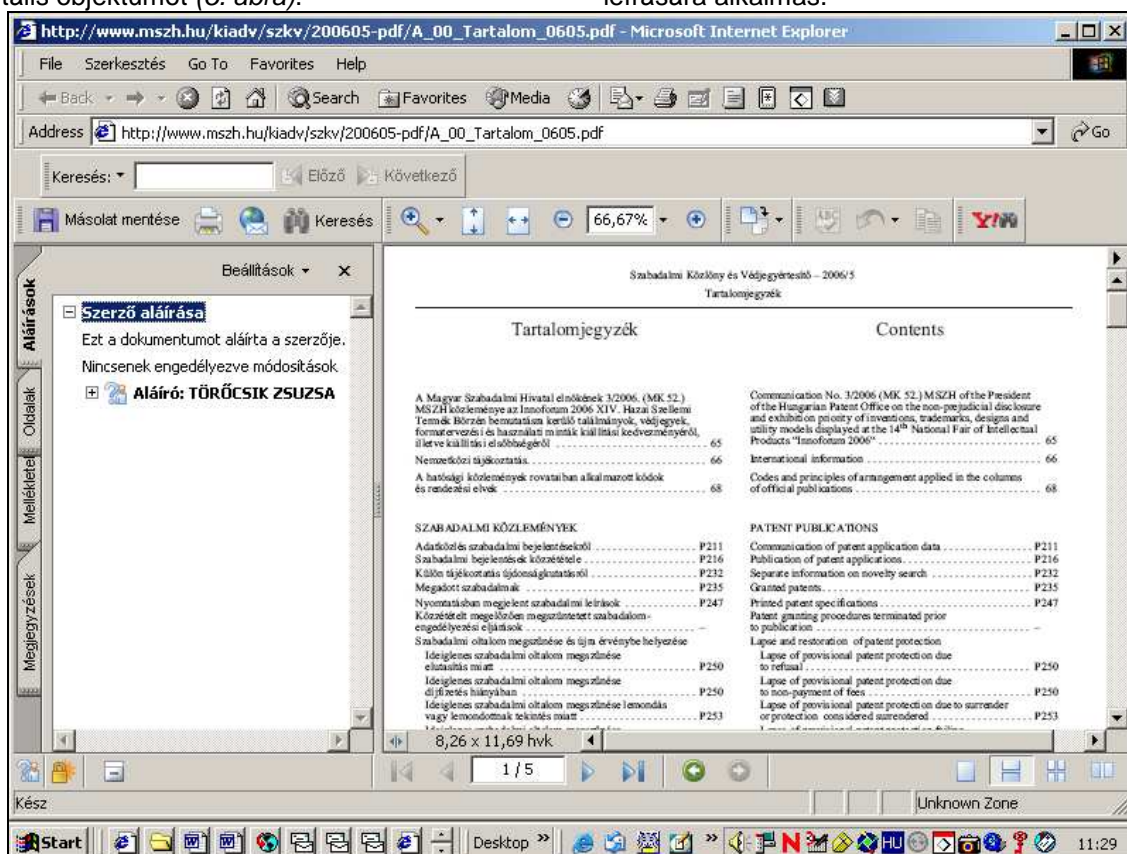
Többféle titkosítási módszer létezik; közülük talán a legelterjedtebb a *kriptográfiai* eljárás, amely matematikai módszerekkel alakítja át a kódolni kívánt képet, szöveget, hangfelvételt stb. A címzett rendelkezik a kódolt állomány visszafejtésére alkalmas kulccsal, amellyel a küldő által elkészített eredeti formában megtekinthetővé válik. Az átalakítást *adatvédelmi kódolásnak*, a visszaalakítást pedig *dekódolásnak* nevezzük (encryption/decryption).

A másik ismert titkosítási eljárás a *szteganográfia* (szó szerint: „fedett írás”), amelynek lényege, hogy a titkos információt valamilyen digitális adathalmazban (pl. egy képben) rejtik el. A művelethez két fájlra van szükség: az egyik az elrejtendő, a másik pedig a rejtett fájl tartalmazza. A két fájl kombinációjával létrejött fájl dekódolása csak a megfelelő kulcs birtokában lehetséges.

A *hitelesítés* célja, hogy a küldő és a fogadó fél egyaránt biztos lehessen a digitális tartalom sértetlenségében (integritásában). A hitelesítéskor egyfajta záradékkal és/vagy digitális aláírással látják el a digitális objektumot (5. ábra).

Elektronikus úton történő szerződéskötés, megrendelés, számlázás, adóbevallás stb. esetén szükség van arra, hogy a küldő fél hitelt érdemlően igazolja személyazonosságát. Erre a célra az *elektronikus (digitális) aláírás* szolgál, amely nem más, mint az elektronikus dokumentumhoz azonosítás céljából logikailag hozzárendelt, vagy azzal elválaszthatatlanul összekapcsolt elektronikus adat. Két fő típusa ismeretes, a *fokozott biztonságú*, illetve a *minősített elektronikus aláírás*. A fokozott biztonságú elektronikus aláírásokra enyhébb jogszabályi előírások vonatkoznak, mint a minősített elektronikus aláírásra. A tanúsítvány kibocsátása során kevésbé szigorú ellenőrzés is elegendő, és a tanúsítványhoz nem kell feltétlenül intelligens kártya. A minősített elektronikus aláírás a legszigorúbb biztonsági követelményeknek is megfelel. Létrehozásához minősített tanúsítvány szükséges, emellett az aláírást létrehozó adatot az erre a célra létrehozott, biztonságos eszközön kell tárolni.

Létezik egy nemzetközi szabvány,¹⁴ amely az elektronikus dokumentum egész életciklusának leírására alkalmas.

5. ábra A Magyar Szabadalmi Hivatal közlönye, digitális aláírással hitelesítve

Leíró nyelvek

A jogvédett művek tulajdonságait, a felhasználásra vonatkozó szabályokat, illetve a művek felhasználásával kapcsolatos műveleteket valamelyik, erre a célra kidolgozott nyelven írják le. Több leíró nyelvet ismerünk, amelyek közül van, amelyik *aktív*, és van, amelyik *passzív DRM-implementáció* leírására szolgál. Az aktív DRM-eszköz alkalmas arra, hogy a védett mű felhasználását a jogosultságtól függően tegye lehetővé – erre a passzív megoldások nem használhatók.

Az érthetőség kedvéért vegyünk egy példát: az interneten gyakran találkozni olyan képekkel, amelyeket a képernyőn meg lehet tekinteni, de a háttérben lévő ún. dinamikus vízjel a másolatkészítést (a saját gépünkre „mentést”), illetve a nyomtatást már nem teszi lehetővé.

Az aktív eszközök közé tartozik az *Open Digital Rights Language (ODRL)*, a nyílt forráskódú szabvány, amelyet igen gyakran használnak az akadémiai és az oktatási szférában, illetve a mobil (wireless – WiFi) hálózatokban. Az ODRL-t rugalmasan lehet alkalmazni, így a legegyszerűbb jogi nyilatkozatok közzétételétől a legbonyolultabb jogi megállapodások feltételrendszerének megfogalmazásáig minden igénynek megfeleltethető.

A másik elterjedt aktív DRM-implementáció a főként az elektronikus kereskedelem céljaira kifejlesztett *Extensible Rights Markup Language (XRML)*, amellyel az adott tartalomhoz fűződő jogokat, felhasználási feltételeket és a költségeket lehet leírni, vagyis szabályozni a digitális állományok másolását, a részleges vagy időleges felhasználás feltételeit. Az XRML alkalmas arra, hogy összekapcsolják digitális aláírással, digitális azonosítókkal, tartalmi jellemzők leírására szolgáló metaadatokkal, és így komplex rendszereket alakítsanak ki.

Az XML-séma technológiát alkalmazó XML-névterekkel teljes összhangban fejlesztett XRML 2.0 verziót 2001-ben jelentették be. Az új változatot könnyen lehet az azonosításra, a titkosításra és más hasonló eljárásokra kidolgozott XML-alkalmazásokkal társítani. Az XRML-t az elektronikus könyvek piacáról ismert *Open e-Book Forum* és a multimédia-alkalmazásokra kifejlesztett MPEG21 szabvány „gazdája”, a *Moving Picture Experts Group* használja.

A passzív DRM-alkalmazások közül a könyvtárak számára a legfontosabb a *Library of Congress* által kifejlesztett *Metadata Encoding and Transport Standard (METS)*. A METS a W3C égisze alatt kidolgozott XML-sémát alkalmazza a digitális könyvtárak számára fontos leíró, adminisztratív és szerkezeti metaadatok közzétételére és kezelésére. A METS használatát és nemzetközi szabvánnyá való fejlesztését a *Digital Library Federation* is támogatja.

Kifogások a DRM alkalmazása ellen

A digitális jogkezelő rendszerekről szólva nem lehet figyelmen kívül hagyni azokat az ellenvéleményeket, amelyek szerint a DRM-technológia – időnként durva módon – sérti a használók magán-szféráját.

„Az Európai Unió is beszállt a digitális jogkezelés körül kialakult vitába” jelentette a *news.com.com* tudósítója 2005 februárjában.¹⁵ Mint a cikkből kiderül, az unió adatvédelmi és adatbiztonsági tanácsadó testülete aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy az egyre jobban terjedő digitális jogkezelési technikákat – illetve ezek közül főként a használók azonosítására szolgáló digitális vízjeleket – az emberek tisztességtelen és fölösleges megfigyelésére is fel lehet használni.

Az adatok azt bizonyítják, hogy egyre több internetes szolgáltató él azokkal az új technikai lehetőségekkel, amelyek alkalmasak a használók azonosítására, illetve érdeklődésük, ízlésük, vásárlási szokásaik nyomon követésére. A szolgáltatók ezt a célt a szerzői jogok elektronikus kezelésére szolgáló rendszerek alkalmazásával érik el. Az EU azt kifogásolja, hogy vannak olyan ECMS-megoldások, amelyekkel az internethasználók összes lépését nyomon lehet követni, és ezeket rögzíteni is lehet. Az pedig, ha valakiről minden olyan adatot összegyűjtene, amelyből meg lehet állapítani, mikor mit olvasott, nézett vagy hallgatott meg az interneten, durva beavatkozást jelent a magán-szférába.

Az Európai Unió nem először fejezte ki aggodalmát a használók szokásainak indokolatlan megfigyelése miatt. Az EU Bizottsága már 2002-ben is kiadott egy munkaanyagot, amelyben megállapította: a digitális jogkezelő rendszerek sebezhetőek, mert

- nem kompatibilisek egymással, ezért jelentősen megnehezíthetik a digitális tartalmak jogszerű felhasználását;
- a használókról – gyakran azok tudta nélkül – számtalan információt gyűjtenek össze, köztük ún. szenzitív adatokat is.¹⁶

Természetesen nemcsak az Európai Unió tette szóvá az internetes tartalomszolgáltatáshoz kapcsolódó, a használókat hátrányosan érintő új eljárások alkalmazása iránti fenntartásait. A leginkább érintett internethasználók közül sokan sérelmezték a használói szokások nyomán követését. Többen éppen *Orwell Nagy Testvére*nek megtestesülését látják ebben a technológiában, amely „több kárt okoz az emberiségnek, mint az Alexandriai Könyvtár felgyújtása, az inkvizíció és a háborúk együttevége”.¹⁷

Sokkal visszafogottabb stílusban, de a nemzetközi könyvtári szervezetek is tiltakoznak az ellen, hogy a DRM-technológia alkalmazása időnként kifejezetten sérti a használóknak a szerzői jogi törvényekben biztosított jogait, illetve – a másik oldalról – nem biztosítja az internethasználók személyes adatainak védelmét.

A közkönyvtárak fejlesztésével foglalkozó, Magyarországon is ismert *PULMAN* projekt elismeri, hogy a jogtulajdonosok érdekeit érvényesítő DRM-rendszerekre szükség van. A gond ott kezdődik, amikor a szerzői jogi törvény által biztosított kivételeket a kedvezményezettek nem tudják érvényesíteni, mert a DRM-rendszerek nincsenek a kivételes eljárásokra felkészítve. Példaként a következőt hozza fel: ha a könyvtár egy csökkentlátó ember számára szeretne másolatot készíteni – amelyet a törvény kifejezetten megenged –, nem lehet megtenni, ha a művet másolásvédelmi DRM-eszközzel látták el.¹⁸

Az európai nemzeti könyvtárakat tömörítő *EBLIDA* nehezményezte, hogy a könyvtárak képviselői nem vettek részt abban a munkacsoportban, amely a DRM-alkalmazásokkal kapcsolatos európai uniós állásfoglalást dolgozta ki. Az iroda örömmel üdvözölte a szakértők véleményét, amelyben kifejtették: el kell kerülni, hogy a használók kétszer fizessenek egy jogvédett mű használatáért. Egyszer adójellegű költséget kérnek tőlük (pl. a korábban már említett üreskazetta-jogdíjat akkor is meg kell fizetni, ha a vásárolt információhordozóra soha nem másolnak jogvédelem alatt álló szerzői művet), majd a mű felhasználásakor újra jogdíjat kell fizetniük.

Az EBLIDA azt is szóvá tette, hogy az EU-s szakértők az összes ingyenes felhasználást jogsértésnek, „kalózkodásnak” könyvelik el, holott éppen a szerzői jogi törvények biztosítják azokat a kivételeket, amelyekkel a közgyűjtemények, az iskolák, a magánszemélyek – bizonyos korlátozott feltételrendszer érvényesülése esetén – élhetnek. Ezekben a kivételes esetekben jogszerűen használják a jogvédett műveket ingyen és a szerző engedélye nélkül. A DRM-rendszerekkel kapcsolatban javasolják, hogy azok ne csak a művek integritását, hanem a felhasználók magánszféráját is védjék, használatuk pedig legyen egyértelmű és felhasználóbarát. Indokolt esetben legyen mód a védelmi rendszer jogszerű megkerülésére – például ha közgyűjtemény akar archiválni egy művet, felhessen oldani a másolásvédelmet. (Az európai uniós jogharmonizációnak köszönhetően a magyar szerzői jogi törvényt nemrégén módosították: a szabad felhasználási jog érvényre juttatása érdekében a közgyűjtemények követelhetik a szerzői jogosulttól a digitális jogvédelem feloldását. A védelem alól azonban az online hozzáférésű műveket, adatbázisokat stb. nem lehet kivonni.)

A könyvtárak és a digitális jogkezelés

Az információk akadálytalan közvetítése a könyvtárak alapvető feladata. Ezt a – szinte már közheles – megállapítást azonban ki kell egészítenünk azzal, hogy az információközvetítés csak jogszerű keretek között folyhat; ennek a feltételnek viszont a könyvtárak csak akkor tudnak maradéktalanul megfelelni, ha a könyvtárosok ismerik és tudják kezelni a digitális jogkezelő technológiákat.

Tevékenységük során a könyvtárak számos, a DRM-technológia alkalmazása által fölvetett kérdéssel találkoznak, mint amilyenek a következők:

- A térítés ellenében igénybe vehető online adatbázisok, illetve egyes tételeik állományba kerülése többnyire nem lehetséges, mert a másolást az alkalmazott DRM-eszközök megakadályozzák; így az előfizetési díj fejében sem marad meg az adott időszak állománya a könyvtárban.
- A könyvtárközi kölcsönzésben gyakran nem papírmásolatok, hanem digitalizált állományok érkeznek, amelyek jogszerű kezelésére nincs egységes szabályrendszer.
- Az interneten található szerzői művek hitelességéről, eredetiségéről, illetve e műveknek a felhasználására (pl. másolására, archiválására) vonatkozó jogosultságokról a DRM-eszközök használatával lehet meggyőződni. (A 3–5. ábrá-

kon láthatók példák a hivatalos közlönyök online változataihoz csatolt hitelesítési és felhasználási információk megjelenítéséről.)

- A DVD-k régiókódjainak ismerete révén elkerülhetők a más földrésről származó lemezek vásárlásából származó kellemetlenségek (pl. az Észak-Amerikából vásárolt lemezeket általában nem lehet Európában lejátszani).
- Ha tudjuk, hogy az interneten minden felhasználói lépést (egérkattintást) regisztrál(hat)nak, erre hivatkozva ki lehet alakítani olyan könyvtárhasználati szabályozást, amelynek betartásával elkerülhető, hogy a könyvtárhasználók nemkívánatos oldalakon hagyják ott a könyvtár névjegyét, és ennek következtében a könyvtárat elárassza a tevékenységéhez nem kötődő kéretlen levelek (spamek) áradata.
- Végül, de nem utoljára: a könyvtárak egyre többször nemcsak felhasználói, hanem előállítói is a digitális tartalomnak, amelynek jogvédelméhez – immár szerzői jogosultként – az intézményeknek komoly érdekei fűződnek.

Következtetések

A digitális jogkezelő rendszerekkel való futó ismeretségünk alapján milyen következtetéseket vonhatunk le? Láthattuk, hogy a DRM-technológia – bár a szerzői jogra hivatkozik, és annak védelmezőjeként lép fel – nemcsak a szerzői jog által védett művek, hanem bármilyen digitális teljesítmény felhasználása esetén alkalmazható.

Amíg a jogalkotás által kordában tartott, törvénybe foglalt szerzői jog a jogosultak érdekeinek bizonyos korlátozásával igyekszik a használók jogait érvényesíteni (l. szabad felhasználás), addig a DRM-rendszerek a legális és az illegális felhasználások esetében ugyanazt a szabályrendszert alkalmazzák – ráadásul gyakran úgy, hogy ezzel nemcsak a használók jogos érdekeit, de gyakran még a magánszféráját is megsértik.

Irodalom és jegyzetek

- ¹ MEZEI Péter: A szerzői jog története a törvényi szabályozásig (1884: XVI. tc.) <http://jesz.ajk.elte.hu/mezei19.html>
- ² Magyarország csak 1922-ben csatlakozott az egyezményhez. Az egyezményt Magyarországon kihirdette az 1975. évi 4. tvr.
- ³ Fontos megemlíteni, hogy az ötlet, az elgondolás, az eljárás, az elv, a működési módszer, a matematikai művelet stb. nem részesül szerzői jogi védelemben.
- ⁴ 1999. évi LXXVI. tv. a szerzői jogról. 1. §.

⁵ Sztj. 84/A §. (5) bekezdés.

⁶ A magnókazettáktól a számítógépes adathordozókon át az mp3 lejátszóban használt memóriakártyáig valamennyi kép- és hanghordozó eladási árába beépítették az ún. üreskazetta-jogdíjat, amelyet a közös jogkezelők kapnak meg és osztanak el az egyes művészeti ágak képviselői között. A kérdéssel a következő címen lehet tájékozódni: http://www.artisjus.hu/opencms/export/artisjus/felhasznaloknak/ures_hang_es_kephordozok_dija.html

⁷ A PULMAN digitális könyvtári útmutatónak „A szerzői jog által védett anyagokhoz való hozzájárulás közérdek” című fejezetében az ECMS mint az Electronic Control Management System kifejezés rövidítése szerepel. <http://mit-hol.oszk.hu/html/irattar/ajanlas/pulman/szerzoijog.html>

⁸ Digital rights management and libraries. <http://www.ala.org/ala/washoff/WOissues/copyrightb/digitalrights/digitalrightsmanagement.htm>

⁹ Digitális jogkezelési rendszerek alkalmazhatósága a magyar szerzői jogban. Az Igazságügyi Minisztérium Európai Unió Jogi Főosztályának vitaindító anyaga. http://www.neumann-haz.hu/tei/tanulmanyok/digitkvt/toszegi/jogkezel_hu.xml

¹⁰ A Digital Object Identifier (DOI) rendszer URL-je: <http://www.doi.org>

¹¹ A DRM-rendszerek egyik legnagyobb gondja, és az általános használatuk elleni jogos kifogások egyik legfontosabbika éppen az, hogy a számítógép nem azt „tudja”, hogy legálisan vagy illegálisan akarják-e az adott művet lejátszani, csak azt „tudja”, hogy a DRM-eszközbe nincs bekódolva a felhasználónak a lejátszásra szóló engedélye.

¹² A szabvány neve: Open Mobile Alliance Digital Rights Management 2.0.

¹³ http://www.sg.hu/cikkek/43758/uj_mobil_masolasvedelmi_szabvany

¹⁴ ISO/TR 15801:2004: Electronic imaging – Information stored electronically – Recommendations for trustworthiness and reliability

¹⁵ BEST, Jo: EU steps into digital rights debate. http://news.com.com/EU+steps+into+digital+rights+debate/2100-1028_3-5567628.html

¹⁶ SEC(2002) 197. sz. Idézi: DÓSA Imre–POLYÁK Gábor: Informatikai jogi kézikönyv. Budapest, 2003.

¹⁷ <http://euroastra.hu/cgi-bin/index.cgi?page=showart&sid=ZBTRCALOAMAKYMUN&id=3643>

¹⁸ <http://mit-hol.oszk.hu/html/irattar/ajanlas/pulman/szerzoijog.html>

Beérkezett: 2006. IX. 1-jén.

Tószegi Zsuzsanna

vezető főtanácsos, a Magyar Szabadalmi Hivatal elnöki főtanácsadója.

E-mail:

zsuzsanna.toszegi@hpo.hu